

МУСИҚА ТАЪЛИМИНИНГ ЯНГИ ВАЗИФАЛАРИ (ФИНЛЯНДИЯ МИСОЛИДА)

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.95.027>

Караева Феруза Курбоновна,

*Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти, мусиқали
драматик театр ва кино актёрлиги санъати кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация. Ушбу мақола Финляндия мактабларида мусиқа таълимининг янги асосларини топишга қаратилган. Унда ҳозирги мусиқа таълими ёритилган ва мусиқа маданиятининг тез ўзгариши натижасида юзага келган қийинчиликлар кўрсатилган. Ушбу ўзгаришлар туфайли Финляндия мусиқаси ўқувдастури янги бошланғич нуқталарни топиши керак.

Калит сўзлар: мусиқа, маданият, Финляндия, янги вазифа, таълим, тарбия.

Биз мусиқа таълими ҳақидаги асосий ғояларни ўрганамиз ва уларни тарихий ривожланиш орқали бир-бири билан таққослаймиз. Хулосалар шуни кўрсатадики, бугунги кунда мусиқа таълими мусиқа яратиш ва тинглаш асосида қурилиши керак. У энди анъанавий рамкаларга асосланиши мумкин эмас, чунки у бугунги кун болаларига таниш эмас. Мусиқа таълими тадқиқотга асосланган бўлиши, мусиқий кўникма ва билимларни ўргатиш ва ўргатишнинг янги усулларини унинг амалиётига йўналтириши керак.

Таълимнинг таърифи кўпинча таълим олаётган шахсда ўзгаришларни амалга ошириш, мақсадга йўналтирилган ютуқ деган ғояга асосланади. Эришилган ўзгаришлар одатда мусиқий тажрибага асосланади ва улар хатти-ҳаракатларнинг нисбатан доимий ўзгариши бўлиши керак. Бундан ташқари, бу ўзгаришлар хатти-ҳаракатларнинг орқасида пайдо бўладиган потентсиалларда (билим, кўникма ва ҳиссий реакциялар) содир бўлишимумкин, шундан сўнгулар хатти-ҳаракатларда дарҳол ёки кейинроқ кучга кириши мумкин, деб ишонилади.

Ғарбий демократик мамлакатларда адекват бўлган мактаб институти: мусиқа таълими ўқувчиларга ўз қадриятлари ва ҳаракат усулларини топишга, мустақиллик ва эркинликка эришишга ёрдам бериши керак. Бу нуқтаи назар, айниқса, ғарбий, Англия-Америка мамлакатларига хос бўлган индивидуалликни таъкидлашда намоён бўлади.

Ушбу нуқтаи назарнинг (Фин мактабларига нисбатан) урғусини кўриб чиқсак. Финляндия анъаналарининг ўнлаб йиллар давомида ҳаракатлари ва конвенцияларида эришилган ўзига хос хусусиятларини ўрганиш ва унинг яхши ва ёмон томонларини топишга ҳаракат

қилиш керак. Финляндия мактабларининг мусиқа таълими тарихи умуман олганда унчалик яхши эмас. Мусиқа ўқитувчилари ўртасида кўп тортишувлар бўлган. Қандай қилиб ва нимани ўргатиш ҳақида қарама-қаршилиқлар мавжуд эди. Баъзан ўқув режасининг мазмуни жуда қаттиқ тартибга солинган; мактаб мусиқа китоблари жуда бир ёқлама бўлиб, ўқув дастурини янгилашдаги қийинчиликлар бугунги кунда ҳам мактаб мусиқа китобларини ишлаб чиқаришда ўзаксини топмоқда. Бу рўйхат осонлик билан янада узоққа бориши мумкин эди: мусиқа (ўша кунларда у кўшиқ айтиш деб аталарди) мактаб фани сифатида 1940-1950-йилларда энг кам оммалашган мактаб фанларидан бири бўлган. Оммабопликнинг йўқлигининг бир қанча сабаблари бор эди: куйлаш материали (кўшиқлар), ўқитиш усуллари, мақсадлари, мусиқа назариясини ўргатиш, мусиқий истеъдод ва унинг ривожланиши ҳақидаги тушунчалар.

Ҳозиргача ҳеч ким мусиқа таълимининг умумий, кенг эътироф этилган изчил назариясини ишлаб чиқа олмади, гарчи ўқитиш, ўрганиш ва мотивациянинг турли назарияларининг ориентация билан биргаликдаги таъсирини ўрганиш орқали баъзи қадамлар қўйилган бўлса ҳам. Мусиқа таълимида мусиқаниннг ўз моҳияти, унинг инсон учун аҳамияти ва маъноси бошланғич нукта бўлди. Бу тушунчалардан биз бемалол асосий саволларни очишимиз мумкин: мусиқа таълими нима, мусиқа таълими ва умумтаълим ўртасидаги боғлиқлик қандай бўлиши керак?

Мусиқа таълими ҳақидаги оммавий мунозараларда ҳар кимнинг ўз фикри бордек. Баъзилар мактабдаги мусиқа дарсларида ўз тажрибалари, ўзларининг мусиқа тушунчалари ёки эҳтимол мактабдан ташқарида сеvimли машғулот сифатида мусиқа билан шуғулланиш тажрибасига қараб ижобий ва баъзисалбий нуктаи назарга эга. Бу хислар мусиқа таълимининг мақсадларини белгилаб берадими, деган саволни бериш ўринлидир. Шубҳасиз, бугунги кунда мактабда мусиқа таълимини кузатиш ҳозирги вақтда мусиқа таълими нима эканлиги ҳақида озми-кўпми етарли маълумот беради; бу маълумотлардан мусиқа таълими келажак учун ишлаб чиқилганда фойдаланиш мумкин.

Мусиқа таълимининг асл моҳияти ҳақидаги мулоҳазалар ҳар қандай ҳолатда ҳам бизни инсон бўлишнинг энг чуқур босқичларига олиб боради: билиш, ҳис қилиш, аҳамият ва маъноларни англаш, фикрлаш, ўрганиш ва ўргатиш, ҳаракат ва эътиқод.

Буларнинг барчаси муваффақиятли мусиқа таълимида содир бўлади. Мусиқа таълими инсон ҳаёти, ижтимоий маданий ҳаёт даражаси билан бир қаторда мусиқа ўқитувчилари ва талабаларининг касбий савияси билан ҳам чамбарчас боғлиқлигини кўриш қийин эмас. Шундай қилиб,

музиқа таълими умумий таълим ютуқларининг бир қисми сифатида аҳамият ва маъноларни тўплайди. Музиқий таълимнинг энг чуқур моҳияти доимо бевоситадир

Музиқа инсоният ютуқлари ва кундалик ҳаётида муҳим рол ўйнайди. Бутун дунёда, жамиятнинг тузилиши ёки ривожланиш босқичидан қатъиназар, одамлар кўпвақтини музиқа тинглаш, чолғу асбобларини чалиш, ижро этиш, қайта тартибга солиш, жонли музиқани ишлаб чиқариш ва тинглашга сарфлашади. Катта миқдордаги пул асбоблар, ёзувлар ва контсертларга чипталар сотиб олишга сарфланади. Рақсга тушиш, кўшиқ айтиш ва янги оҳанглар яратиш бутун дунё бўйлаб ҳамма одамлар учун одатий ҳолдир ва музиқа ихлосмандларининг сонини юзлаб миллионлаб санаш мумкин. Миллиардлаб пассив тингловчилар мавжуд. Қандай бўлмасин, музиқа бўш вақтни ўтказиш ва шахсий бойитиш шакли сифатида бир нечта энг машҳур спорт турлари (футбол, баскетбол, хоккей, бейсбол ва бошқалар) билан муваффақиятли рақобатлашади.

Тарих давомида музиқа у ёки бу тарзда мавжуд бўлган, буни қадимги цивилизация расмлари ва ёзувлари орқали тасдиқлаш мумкин. Музиқанинг маъноси ҳам тарихий тараққиётга кўра ўзгарган, аммо у доимо одамлар ва маданият учун аҳамиятли бўлган. Ибтидоий жамиятлар ёки юқори даражада ривожланган маданиятлар ҳақида гапирганда, музиқанинг маънолари, албатта, ҳар хил бўлади. Қандай бўлмасин, музиқий қизиқиш кенг ва чуқур бўлиб, ҳар бир шахсининг музиқа билан қандайдир алоқаси бор.

Жамиятдаги кадриятлар ва ҳаракат усулларини ўрганадиган сотциализация жараёнида рўй берадиган музиқа ўрганиш ва маданият жараёнларининг алоқаси аниқ. Атроф-муҳитдан кўпроқ ёки камроқ тасодикий оғоҳлантиришлар эшитиш схемалари тизимини ишлаб чиқа бошлайди, бу кейинчалик музиқий афзалликлар ва рад этишлар билан бошқариладиган музиқа дидининг ривожланишига олиб келади. Ушбу маданий социализация жараёнларини мактаб музиқа таълими нафақат индуктив ривожланаётган таълим имкониятларидан фойдаланган ҳолда, балки билимнинг концептуал соҳасини янада кенгроқ рағбатлантириш ва тушуниш даражасини чуқурлаштириш орқали ҳам таъминлаши керак. Бу бугунги кунда мактаб музиқа таълимининг асосий моҳияти ва ғоясидир.

Музиқий таълим, музиқа маданиятининг тез ривожланиши, унинг жанрлари ва конвенциялари билан боғлиқ: маҳсулотлар ва кўплаб тарқатиш каналлари музиқа ўқитишнинг анъанавий усуллари ва тамойилларини эскича ва амалий бўлмаган ҳолга келтирди. Музиқа жанрларининг кескин кенгайиб бориши билан анъанавий музиқа

таълимнинг эстетик асоси ҳам ўз аҳамиятини йўқотди. Анъанавий фикрлаш усуллари алмаштириш учун янги бошланғич нуқталар керак ва улар янада кенгрок ва кенг қамровли бўлиши керак, шунда улар ҳар қандай мусиқа услублари ва жанрлари билан курашишга тайёр ва малакали бўлиши керак, ҳеч қандай услубни бошқасидан яхшироқ деб ҳисоблаб бўлмайди.

Мусиқа таълимнинг анъанавий бошланғич нуқталари мумтоз мусиқа соҳасида асрлар давомида ўзгармас бўлиб келган, бироқ бизнинг мусиқа маданиятимиз маданий тараққиёт жараёнида жуда кўп ўзгарган.

Мусиқа таълимнинг мақсадларидан бири турли тушунчаларни аниқлаш ва ўқувчиларни кўпроқ концептуал фикрлашга, уларнинг билим ва мусиқий қобилиятларини мавҳумроқ даражада ишлатишга ҳаракат қилишдир. Аниқ ўрганишга асосланган бу вазифа Финляндия мусиқа таълимида кенг таъкидланган. 1940 ва 1950 йилларда мусиқа мактабда энг кам оммалашган фанлардан бири бўлишининг сабаби ҳам шу эди. Эстетик ва амалий мусиқа таълими фалсафалари ҳам мусиқа ҳақиқати ҳақида бир фикрда ўз-ўзини билиш даражасини ошириш. Бу тушунчалар нимани ифодалашни кўп жиҳатдан инсон ҳақидаги ҳозирги ғоя ва таълим ва таълим тушунчаларига боғлиқ.

Кўпгина мусиқа таълими тадқиқотчилари мусиқада билим ва ҳиссиётлар бир-бирига мос келишига кўшиладилар. Турли фалсафалар мусиқий тажрибани бошқача таъкидлайди. Турли хил мусиқа таълим фалсафалари мусиқий билимларни ўз тушунчалари ва атамаларидан фойдаланган ҳолда шарҳлайдилар, чунки улар мусиқий билим босқичларини белгилайдилар, баъзан эса қатламли моделлар билан яқунланади. Буларнинг барчаси учун умумий нарса шундаки, мусиқа кўп қиррали ҳодиса сифатида кўрилади. Мусиқадаги эффектларнинг маънолари ва босқичларини муҳокама қилишда ўрганиш концепцияси ортидаги одамларнинг табиий илмий ғояси беқарор кўринади.

Турли фалсафаларга асосланган мусиқа тушунчалари мазмун ва маъно ўхшашликлари ва фарқларини ўз ичига олади. Мусиқа таълими ҳам мусиқа таълими тушунчаларининг бошланғич нуқтасига қараб бир неча босқичларга (ёки билим босқичларига) эга. Бу даражалар куйидагилардан иборат: 1) Мусиқа таълими (мактаб мусиқа таълими, кўшиқ куйлашни ва чолғу асбобларида чалишни ўрганиш ва мусиқа тинглашни назарда тутати); 2) мусиқага оид таълим (мусиқа (мусиқа тарихи, мусиқа назарияси) ҳақида концептуал ёки оғзаки билимларни ўрганиш); 3) мусиқага таълим (профессионал мусиқачи, бастакор, танқидчи, мусиқа тарихи ўқитувчиси, тадқиқотчи ёки ўқитувчи бўлишни мақсад қилган чолғу чалишни ёки кўшиқ айтишни ўргатиш). 4) мусиқа ёрдамида таълим (мусиқани баъзи бир таълим соҳасида (руҳий саломатлик, иқтисод) бошқа мақсадларга эришиш учун ишлатиш).

Мусиқа таълими тушунчаларини ажратиб кўрсатсак, яна бир нуқтаи назарга эга бўламиз: мусиқа таълими умрбоқий касб ва молиявий манбага айланганда, мусиқа таълими профессионал даражада ўзлаштирилган барча босқичларни ўз ичига олган касбий ютуқга айланади. Мусиқий

таълим ёндашувларини ўрганар эканмиз, биз ҳар доим мусиқани энг муҳим бошланғич нуқта деб билишимиз керак, биз мусиқасиз мусиқа таълими ҳақида гапира олмаймиз, шунчаки таълим эмас. Шу нуқтаи назардан қараганда, мусиқани мактаб ўқув предмети сифатида ўқитишни унинг алоҳида моҳияти ва аҳамиятига эътибор қаратмасдан туриб, математика ёки бошқа табиий фанлар билан солиштириб бўлмайди. Баъзан биз ҳам савол беришимиз керак: мусиқа ёрдамида яна қандай фанларни яхшироқ ўргатишимиз мумкин. Бу савол юқорида айтиб ўтилганларнинг фақат тўртинчи даражасига асосланади, бунда мусиқа фақат бошқа мақсадлар ва мавзуларга ёрдам берувчи восита сифатида қаралади.

Мусиқа таълими орқали ўқувчиларга таъсир қилиш имконияти болалар ва ёшларнинг мусиқага бўлган табиий қизиқишига асосланади. У мусиқани жуда шахсий ҳодиса сифатида кўради, унда муваффақиятсизлик эҳтимоли мавжуд эмас.

Мусиқа таълимида бошланғич нуқталар иккита табиий асосий нарсага асосланади: 1) мусиқа таълимининг хусусиятлари ва табиати мусиқанинг ўзмоҳияти билан бевосита боғлиқдир 2) мусиқа таълимининг аҳамияти мусиқанинг маъноси билан боғлиқ. Ушбу ёндашув орқали мусиқанинг маъноси ва аҳамиятини тадқиқ қилиш орқали мусиқа таълимининг энг чуқур ғоясини ўрганиш мумкин. Педагоглар бунга эриша олсалар, мусиқа таълими моҳиятини адолатли тушуна оладилар. Ушбу бошланғич нуқталарни ўрганаётганда, мусиқа ўқитишни ягона бир соҳа сифатида кўриб чиқмаслик керак.

Мусиқа таърифи атайлаб режалаштирилган оҳанг, гармония, товуш, текстура ва ритми ҳам ўзичига олиши мумкин бўлсада, у ҳам етарли ёки тўлиқ бўлмайди. Оҳанг ва гармония мусиқанинг типик элементлари бўлиши мумкин, аммо улар ҳамма мусиқа учун зарур эмас. Агар мусиқа ҳиссиёт ва ҳис-туйғуларни кўтаришга қодир бўлган инсон томонидан ташкил этилган овоз, деган таърифни бажарсак, бошқа кўплаб эшитиш стимуллари ҳам инсон томонидан ташкил этилганлигини ва ҳиссиётларни (ийғлаш, даҳшат ҳайқириқлари, кулги) кўтаришини кўрсатиш осон. Бу бизга ҳис-туйғуларни кўтариш ва ифода этиш мусиқанинг етарли таърифи эмаслигини кўрсатади.

Мусиқа таърифида олдинги таърифларга қўшимча равишда эстетик нуқтаи назар ҳам мавжуд бўлиб, у бутун дунё бўйлаб мактаб мусиқа таълимининг ривожланиши ва тарихий йўналишларига кучли таъсир кўрсатди. Эстетика гўзалликнинг фалсафий илмий тадқиқоти ҳисобланса-да, у дастлаб Афлотун даврига тўғри келган анча кенг маънога эга бўлган. Ўшандан бери Баумгартен (1714-1762), Шафтесбери (1671-1713), Хатчесон (1694-1746) ва бошқа бир қанча файласуфлар асли юнонча ғояларни ишлаб чиқдилар.

Эстетик тажрибани белгилаш орқали эстетик объектлар, эстетик фазилятлар ва тасвирий санъатнинг эстетик тушунчаси (жумладан, мусиқа) ахлоқий, ижтимоий, диний, сиёсий ва индивидуал амалиётлар билан асл алоқаларидан ажратилиб, эстетик мавқега ва манбага қўйилди.

кузатиш, изланиш ва тажриба.

Худди шу тараққиёт чолғу мусиқасининг сўзларнинг амалий боғланишидан ажралганлиги сабабли олий ҳақиқат, энг соф олижаноблик ва гўзалликнинг асосий манбаига айланишига олиб келди. Инструментал мусиқа (бошқа тасвирий санъатлар каби) баъзи мақсадларга эришиш воситаси сифатида эмас, балки ўз-ўзидан мақсад сифатида кўрилган. Мусиқа санъатининг ягона асари реал ҳаёт билан жисмоний ёки ижро алоқаларидан ажратилиб, реалликдан ташқари идеал дунёнинг ҳаёлий доирасига киритилди. Эстетик нуқтаи назарга қараганда, эстетик объект ҳақидаги аксиомаларни, эстетик баҳолаш ва фарқлаш қобилиятларини, эстетик тажриба ва қадриятларни уларнинг табиий оқибатлари билан боғлиқ ҳолда эгиш одатий ҳолдир.

Мусиқа ўқитувчиси барча ўқувчиларга дунёнинг барча турли мусиқа маданиятларини ҳурмат қилган ҳолда мусиқа билан ижодий алоқа ўрнатиш имкониятини беришиши лозим.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, Финляндияда бугунги кунда мусиқа ва унинг моҳияти, мусиқанинг аҳамияти ва маъноси ҳақида кўпроқ маълумотга муҳтожмиз.

Болалар ҳаётининг турли ривожланиш босқичларида мусиқанинг аҳамияти кенг ҳисобланади.

Финляндияда бугунги кунда жамиятнинг мусиқий муҳити тадқиқотнинг муҳим мақсади ҳисобланади, чунки улар келажакдаги мусиқа таълими мақсадларини шакллантириш учун асос бўлиши керак.

Бугунги кунда Финляндия мусиқа таълими тарихи ҳақида жуда кўп маълумотлар мавжуд. Кўпгина тадқиқотчилар 1980-йилларгача бўлган даврда мусиқа таълимини ўқитишни таърифлаб берганлар.

Мусиқий ўз-ўзини англаш масалалари ҳам мактаб бошланишидан олдин турли хил мусиқий ривожланиш босқичлари билан боғлиқ ҳолда ҳисобга олиниши ва уларни тадқиқ этилиши керак.

Адабиётлар

1. Маҳмудов Мэлс. Дидактик Лойихалаш – Замонавий Таълимда Самарадорлик Кафолати. Том 1 № 1 (2020): Таълим ва инновацион тадқиқотлар. <http://interscience.uz/index.php/home/article/view/14>

2. Рўзиева М. Ё. Туркий халқлар фольклорида ранг ифодаловчи сўзлар ва уларнинг семиотик таҳлили. Том 1 № 1 (2020): Таълим ва инновацион тадқиқотлар. <http://interscience.uz/index.php/home/article/view/34>

3. Рўзиева Моҳичеҳра Ёқубовна Ўзбек халқ кўшиқларида ранг символикаси. Дис. Автореферати. 2017. <http://library.ziyonet.uz/uzc/book/85761>

4. ББ Мамуров. МЫСЛИТЕЛИ ВОСТОКА О ГАРМОНИЧНО РАЗВИТОЙ ЛИЧНОСТИ. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=SqSdKDAAAAAJ&citation_for_view=SqSdKDAAAAAJ:Y0pCki6q_DkC